

מנע"ל ברז"ל — להלן יובאו מימרות בענינים אלו].

אמר רבי אלעזר: גדולה תפלה, יותר לב-ב ממעשים טובים בלא תפלה, (24) שהרי אין לך גדול כמעשים טובים יותר ממשא רבינו, ואף על פי כן, לא נענה מחמת מעשיו הטובים לבד, אלא בתפלה.

שנאמר [דברים ג כו] "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה", לבקש להכנס לארץ, ורק מילא את בקשתו לראות את הארץ, שהרי סמיך ליה "עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה

מנלן המקור לסדר זה? — ממשא. דכתיב [דברים ג כג] "ואתחנן אל ה' בעת ההיא", וכתיב לפני כן, "ה' אלהים אתה החלית להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכנבורותיך". הרי שקודם סידר משה את שבחי הקדוש ברוך הוא, ורק אחר כך בקש על עצמו, (22) ובקשתו מובאת בפסוק דכתיב בתריה "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן, ההר הטוב הזה והלבנון". (23)

[סימן מעשי"ם צדק"ה קרב"ן כה"ן תעני"ת

בקשתו תלויה בג' דברים: א. אם מבקש מאדם שחייב לו גמול. ב. אם ביכולתו למלאות מבושו. ג. אם יש עוד אדם שיוכל למלאות בקשתו. ועל כך הקדים משה, וממנו למדו להקדים ולומר בג' ברכות ראשונות, א. שה' נותן הכל במדת חסדו, כאדון הנותן לעבדו. ב. גבורתו ללא גבול ויכול למלאות כל בקשה. ג. "מי אל בשמים" וכן האל הקדוש שכל המלאכים מודים שכל כוחם ממנו, ובודאי אין מי שיכול למלאות מבוקשו מבלעדי השי"ת, וראה בית אלוהים [תפלה ב].

24. כך פירשו תוס' [ד"ה גדולה], ותמוה שהרי פשיטא שתפלה עם מעשים טובים עדיפים ממעשים טובים בלבד [ובשו"ת מהרשד"ם או"ח ל נקט שתוס' גרסו גדולה תפלה ממעשים טובים, ולא גרסו "יותר"]. ואכן המהרש"א נקט שהדברים כפשוטם, ותפלה בפני עצמה עדיפה ממעשים טובים, שהרי משה תלה שנענה בזכות תפלתו, ולא במעשיו הטובים.

והפני יהושע כתב שאין הנידון לענין שכר, כי מצות התפלה אינה יותר מכל מצוה אחרת, [וביותר למ"ד שחיוב תפלה רק מדרבנן], אלא לענין לבטל גזר דין, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואילו בתפלה יכול לבקש מתנת חנינם.

לעיל [כט הערה 52] שביררנו איך כתב החינוך [תלג] שלדעת הרמב"ם בתפלה קצרה יוצא ידי חובת תפלה, אף שבנוסחה לא הוזכר שבח כלל.

22. בפמ"ג [פתיחה לסי' מו] ואור שמח [תפלה א ב] כתבו שלדעת הרמב"ם [שם] שיש שני חיובים בתפלה, שבח ובקשה, צריך גם לסיים בשבח, והמהר"ם שיק [מצוות תמידיות] כתב שדי לסיים בשבח ואין חובה דוקא לפתוח בו.

23. הטור [נא] נקט מאמר זה לגבי הקדמת פסוקי דמרה לפני התפלה, אך רש"י [ע"ז ז ב] ביאר שכוונת רב שמלאי שלא ישאל צרכיו בג' ראשונות, [וראה אור זרוע קד, מעדני יו"ט ג]. וכן הוכיח הפני יהושע מדרשת הפסוק כי "גדלך" היא כעין ברכת "מגן אברהם", כי "גדולה" היא החסד והיא מדת אברהם. ו"ידך החזקה" היא מדת גבורה, וכנגד ברכת "אתה גבור", "ומי אל בשמים ובארץ" כנגד האל הקדוש.

וכבר ביאר הרשב"א שצריך להקדים ג' ברכות אלו, כדי להודיע שמכיר בכך שמילוי בקשתו תלוי ברצון השי"ת, כי המבקש מאדם

וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך, כי לא תעבר את הירדן הזה". ואף על פי שודאי היו בידי משה מעשים טובים, בכל זאת הוצרך לתפלה, הרי שתפלה גדולה יותר ממעשים טובים בלא תפלה.⁽²⁵⁾

ואמר רבי אלעזר: גדולה תענית יותר מן הצדקה!⁽²⁶⁾

מאי טעמא? — משום שאת זה (התענית) הוא מקיים בגופו, ואילו את זה (הצדקה) הוא מקיים בממונו.

ואמר רבי אלעזר: גדולה תפלה יותר מן הקרבנות.

שנאמר [ישעיהו א יא] "למה לי רוב זבחיכם אמר ה'", וכתוב שם בהמשך, "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכס, גם כי תרבו תפלה אינני שומע", ואם קרבנות גדולים יותר מתפלה, למה הוצרך לומר שגם אינו חפץ בתפלתם, אחר שכבר אמר שאינו חפץ בזבחהים? — בהכרח, שתפלה גדולה יותר, ולכן הוסיף שלא רק בקרבנותיהם אינו חפץ, אלא אף בתפלתם.⁽²⁷⁾

אמר רבי יוחנן: כל כהן שהרג את הנפש, לא ישא את כפיו לברך את ישראל, שנאמר [שם פסוק טו] "ידיכם דמים מלאו".⁽²⁸⁾

ואמר רבי אלעזר: מיום שהרב בית המקדש, ננעלו שערי תפלה, שנאמר [איכה ג ח] "גם

25. ביארנו לפי תוס', אך הגרא"מ הורביץ דייק מדברי רש"י [ד"ה עלה] שביאר כי רק "בדבר הזה" — בזכות התפלה, ולא בזכות מעשים טובים — מילא בקשתו ואמר לו "עלה ראש הפסגה", ולביאורו נדחית ראיית התוס' ממה שהוצרך לתפלה חוץ מהמעשים הטובים שהיו בידו.

26. לכאורה תמוה, שהרי לעיל [ו ב] אמרו אגרא דתעניתא צדקה, ומשמע שהיא עיקר מעלת התענית, ואיך יתכן שהתענית גדולה ממנה [וראה רא"ש תענית פ"א טז, שהוכיח מכאן שאי אפשר לפדות תענית בצדקה].

ובעיון יעקב ביאר שבעוה"ז צדקה עדיפה, כי בכך הוא נוח לשמים ולבריות, אך לעוה"ב תענית עדיפה. ובאהבת איתן נקט שרבי אלעזר לטעמו [בתענית יא] שהיושב בתענית נקרא קדוש.

27. כך פירש רש"י, והב"ח גרס גם את המשך הפסוק "ידיכם דמים מלאו", וכוונתו לבאר

שתפלתם לא התקבלה רק משום שידיהם מלאו דמים, ומשמע כי לולי זאת היתה מתקבלת אף שהקרבן לא היה מתקבל.

28. ביאר המהרש"א, שהדרש מתחילת הפסוק "גם כי תרבו תפלה אינני שומע, ידיכם דמים מלאו", והיינו יום כפור, שמרבין בו בתפלת נעילה, ומרבין בו בנשיאות כפים בכל התפלות, ועם זאת אינני שומע כי ביום זה הרגו הכהנים את זכריה בן אבקולס ומלאו ידיהם דמים, כמבואר בגיטין [נו ב].

ובתוס' [יבמות ז א, סנהדרין לה ב] הקשו למה הוצרך הפסוק "מעם מזבחי תקחנו למות", ללמד שכהן שרצה לוקחים אותו להמיתו אפילו אם יש בידו עבודה, והרי אם אינו ראוי לישא כפיו כל שכן שאין עבודתו עבודה, ותרצו שדוקא לישא כפיו אינו יכול, כי מצוה זו הוא עושה בידו, ואין קטיגור נעשה סניגור, שהרי הרג בידו, ועוד שחומרא היא שהחמירו רק בנשיאת כפים [וביאר הערוך לנר שהחמירו משום ששכינה שורה עליהם, ולפיכך אף שעיקר

כי אזעק ואשוע, שתם תפלתו".⁽²⁹⁾

ואף על פי ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו.

שנאמר [תהלים קט יג] "שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה, אל דמעתי אל תחרש". ומשמע שעל התפילה והשועה צריך להתחנן שהקב"ה ישמעם, אולם הדמעות נראות לפניו בכל מצב, שהרי לא אמר "את דמעתי תראה", ומשמע שהיא נראית לפניו, ולכן ביקש רק שהקב"ה יענה לדמעות.⁽³⁰⁾

רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא [יום המעונן], משום שנאמר [איכה ג מד]

"סכותה בענן לך מעבור תפלה!" שהענן משמש לפעמים כמלאך רחמים, אך יתכן גם שישמש כחסימה בפני התפילה שלא תעלה למעלה.⁽³¹⁾

ואמר רבי אלעזר: מיום שחרב בית המקדש, נפסקה [מפסיקה] חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים.

שנאמר [יחזקאל ד ג] "ואתה קח לך מחבת ברזל, ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר", והיא כנגד מחיצת הברזל המפסקת בין ישראל להקדוש ברוך הוא.⁽³²⁾

אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך

ד"ה שמעה] ביאר שתחלת הפסוק בלשון בקשה, ואילו "אל תחרש" הוא סיפור העתיד, דהיינו בזאת אני בוטח כי אין דרך לשתוק ולהחריש במקום דמע, וראה סמ"ע [חומ"מ רכו ה].

31. מהרש"א, והרשב"א הביא בשם רב האי גאון שעננים ביום תענית הם סימן שלא תתקבל התענית והתפלות הנאמרות בה. ור' צדוק הכהן [דובר צדק 63] ביאר שיום הגשמים הוא כיום דין [תענית ח ב] ולכן לא תיקן בו תענית לבקש בה רחמים.

ובשם החתם סופר אמרו שלפיכך תקנו לומר עשה למען שמך, ימינך, קדושתך, תורתך, שראשי התיבות "קשתי", ונאמר "את קשתי נתתי בענן".

32. המהרש"א תמה שהרי אמרו [פסחים פה ב] אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. וביאר שבסוגיין מדובר על הבקשות שכתפלה, ואילו שם מדובר על השבח שאנו אומרים בקדיש וברכו, וראה תוס' סוטה [לח ב].

ור' צדוק הכהן [שם] ביאר שהמחיצה היא

הברכה בפה, גם הידים נחשבות כ"סניגור". ובאור שמח [תפלה טו ג] כתב שסברת תירוצם היא כדעת הרמב"ם [שם] שאפילו אם עשה תשובה אינו נושא כפיו, משום שעשה בידו עבירה, והיינו שהוא דין בנשיאת כפים דוקא, שנפסלו ידיו לברכה, אך הב"י [קכח] הביא שראב"ה התיר לישא כפיו כשחזר בתשובה, כדי שלא לנעול דלת בפני בעלי תשובה, חוץ ממי שהוא מועד ומפורסם בכך, וסבר שהיא חומרא שהחמירו בנשיאת כפים. ובתורת כהנים [אמור א טז] מצינו שכשהרג חילל קדושתו, אך תשובה מועילה להחזיר קדושתו, כמבואר בביאור הר"ש משאנץ [שם]. ובפמ"ג [א"א נא] כתב שאפילו הרג גוי לא ישא כפיו, ובמאמר מרדכי נחלק עליו.

29. במכתב מאליהו [ח"ב 47, ח"ד 262] ביאר שהשערים הנעולים הוא לשון מליצה על אטימות הלב שגבר מעת החרבן, ואי אפשר להבקיעו אלא באמצעות תפלה בדמע, שהיא בוקעת מקרב לב ומקרבתו להשי"ת.

30. כך פירש רש"י [ד"ה אל] ובב"מ [נט א

יוחנן "סוף בא לידי כאב לב", מדובר באופן שהוא מאריך בתפלתו ומעייין בה, מצפה שתיענה מפני שהתפלל בכוונה. (36) ואילו הא דאמר רבי חנין "אין תפלתו חוזרת ריקם", מדובר באופן שהוא מאריך בתפלה, ולא מעייין בה.

אמר רב המא ברבי חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל: שנאמר [תהלים כז יד] "קוה אל ה' בתפלה, ואף אם לא נענית, חזק ויאמץ לבך, וקוה בתפלה נוספת אל ה'".

תנו רבנן: ארבעה דברים צריכין חיזוקן: שיש לו לאדם להתחזק בהם תמיד בכל כוחו.

ואלו הן: תורה, ומעשים טובים, תפלה, ודרך ארץ [משלח ידו של האדם. אם אומן הוא, צריך להתחזק באומנתו, ואם סוחר הוא, במסחרו. ואם איש מלחמה הוא, יתחזק במלחמתו].

בתפלתו, אין תפלתו חוזרת ריקם! (33) ומנא לן דבר זה? — ממשנה רבינו! שנאמר במעשה העגל, [דברים ט כו] "ואתפלל אל ה', וכתוב בתריה [דברים ט יח] "וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא".

מקשה הגמרא: איני, והא אמר רב חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפלתו, ומעייין בה — מצפה שתתמלא בקשתו בזכות הארכתו, לבסוף אינה נענית, (34) ומחמת שלא התמלאה תאותו, הריהו בא לידי כאב לב, שנאמר [משלי יג יב] "תוחלת [תפלה, לשון חילוי ותחנה] ממושכה מחלה לב". ומאי תקנתיה ששיג מבוקשו? (35) — יעסוק בתורה, שנאמר בסוף הפסוק [שם ג יח], "ועץ היים תאווה באה", ואין "עץ היים" אלא תורה, שנאמר "עץ היים היא למחזיקים בה", ואם כן קשה לרב חנין שאמר, כי על ידי אריכות התפלה, הוא נענה.

מתרצת הגמרא: לא קשיא, הא דאמר רבי

בתפלה.

35. המהרש"א ביאר שיתכן כי בקשתו לא התמלאה מפני שעוון ביטול תורה מנע קבלתה, וכאשר יתקנו תהא בכך תקנה גם לבקשתו [ויש שפרשו כי "תאווה באה" היינו עוברת, כמו "השמש באה", ולא יצטרך למלוי בקשתו, כי תעבור ממנו החמדה].

והגר"א [בביאורו למשלי] כתב שתפלה היא על ענייני העולם הזה, ועליו לבטוח בה' ולא לצפות שימלא בקשתו, כי יתכן שלא יתן לו, אך תורה מועילה לחיי עולם הבא, ואת שכרה ודאי יקבל בעוה"ב.

36. תוס' [ד"ה כל], וראה להלן [נה א] שמתוך

מתיחת הדין מחמת מיעוט מעשי המצוות, שרובן נחסרו מאתנו מעת החרבן.

33. בחיי עולם כתב שאין הכוונה להאריך במשך התפלה, אלא לעסוק בה הרבה, כגון לשוב ולבקש כמה פעמים במשך היום. אך להלן [נד ב] כללה הגמרא דין זה בין ג' דברים שהמאריך בהם מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובכלם מדובר על אריכות זמן עשייתם.

34. תוס' [ד"ה כל] הקשו שהרי בשבת [קכו א] אמרו ש"עיון תפלה" הוא אחד מהדברים ש"אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא". וחילקו שאין הכוונה לעיון תפלה הנידון בסוגיין, אלא למי שמכוין את לבו

הראשונה, אף על פי שעזבה, אבל אתה, לא די שעזבתני אלא אף שכחתני.

אמר לה הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל: בתי, י"ב מזלות בראתי ברקיע. ועל כל מזל ומזל, בראתי לו שלשים חיל [ראשי גייסות על קבוצות חלוקות], ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון⁽³⁷⁾, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון, בראתי לו שלשים גסטרא⁽³⁸⁾, ועל כל גסטרא וגסטרא, תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים⁽³⁹⁾, כנגד שלש מאות וששים וחמשה ימות החמה. וכולן לא בראתי אלא בשבילך. ואת עוד אמרת "עזבתני ושכחתני!?"

על דרך זו מבארת הגמרא גם את הפסוק שאחריו [פסוק טו]: "התשכח אשה עולה, מרחם פרי בטנה, גם אלה תשכחנה, ואני לא אשכחך". שאמר הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל: כלום אשכח עולות איליב, ופטרי רחמים [בכורות בהמה], שהקרבת לפני במדבר?

אמרה כנסת ישראל לפניו: רבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך, שמא

מפרשת הגמרא: תורה ומעשים טובים מנין תצריכים חיזוק? — שנאמר [יהושע א ז]: "רק חזק ואמין מאד לשמור ולעשות ככל התורה" וגו'. ודרשו, "חזק" בתורה, ו"אמין" במעשים טובים.

תפלה מנין תצריכה חיזוק? — שנאמר: "קוה אל ה', חזק ויאמין לבך, וקוה אל ה'". וכפל דברי החיזוק מורה שצריך להתחזק שוב ושוב כדי לכוון לבו כראוי.

דרך ארץ מנין? — שנאמר במלחמת עמון וארם, שאמר יואב [שמואל ב י יב]: "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, וה' יעשה הטוב בעינינו". וכפל דברי החיזוק בא להורות שישובו ויתחזקו במלחמה, וכן כל אחד צריך להתחזק במשלח ידו.

נאמר [ישעיה מט יד] "ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני".

שואלת הגמרא: הרי היינו "עזובה" היינו "שכוחה", ומה מלמדנו כפל הכתוב?

אמר ריש לקיש: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, טבע העולם כשאדם נושא אשה נוספת על אשתו הראשונה, הרי הוא עדיין זוכר את מעשה

38. דהיינו 000,600,291 בעלי שררה.

39. דהיינו 000,000,000,000,400,643,10 כוכבים. וראה בראשית חכמה שמספר הכוכבים שישם רבוא, אך רש"י [דברים א י] נקט שהם רבים יותר.

שחושב כך מפשפשו במעשיו אם אכן ראוי הוא לבטוח בזכותיו, וכן הובא בשו"ע [צח ה].

37. לגיון, רהטון, קרטון, וכו' כלם שמות של שררה בגרמי השמים, כמו שמצינו בצבא ובמלכות דרגות של שלטון, כהגמון ודוכס ופחה, וכל אחד מבעלי הדרגה הגבוהה שולט על שלושים מבעלי הדרגה שתחתיו.

לא תשכח לי אף את מעשה העגל?

אמר לה: "גם 'אלה' תשכחנה! והיינו חטא העגל, שאמרו בו 'ויאמרו 'אלה' אלהיך ישראל'".

אמרה לפניו: הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, שמא תשכח לי אף את מעשה הר סיני?

אמר לה: "ו'אנכי' לא אשכחך! והיינו מעשה סיני שנאמר בו 'אנכי' ה' אלקיך'".

והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב "גם אלה תשכחנה" — "זה מעשה העגל. ואילו הכתוב שאחריו "ואנכי לא אשכחך" — זה מעשה סיני.⁽⁴⁰⁾

שנינו במשנה: הסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין.

מבררת הגמרא: מנא הני מילי שכך ראוי לעשות?

אמר רבי יהושע בן לוי: יש לכך מקור ממה דאמר קרא [תהלים פד ה] "אשרי יושבי ביתך", ומשמע שבתחילה שוהים כ"יושבי

ביתך", ורק אחר כך נאמר "עוד יהללך סלה".

ועוד אמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר שסיים תפלתו, שנאמר [שם קמ יד] "אך צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך". ומשמע כי לאחר שהודו, עדיין הם יושבים לפניך.

תניא נמי הכי: המתפלל צריך שישא שעה אחת קודם תפלתו, ושעה אחת אחר תפלתו.

קודם תפלתו מניין? — שנאמר "אשרי יושבי ביתך".

לאחר תפלתו מניין? — דכתיב "אך צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך".

תנו רבנן: הסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלתן ומתפללין שעה אחת, וחוזרין ושוהין שעה אחת לאחר תפלתן,⁽⁴¹⁾ נמצא שכל תפלה ארכה להם שלש שעות, ושלשת התפלות יחד, תשע שעות.

תמיהה הגמרא: וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה,⁽⁴²⁾ תורתן היאך

ממדריגתם העליונה, וכ"כ במכתב מאליהו [ח"ג 65].

והגרש"ז אויערבאך ביאר שהיו שוהין לברר את הנידונים שעלו בלבם בעת התפלה, והסירום ממחשבתם מפני שאסור לעיין באמצע התפלה. והרמב"ם [תפלה ד] כתב שכל אדם צריך לשהות גם אחרי התפלה, כדי שלא יראה כאילו תפלתו כמשוי עליו.

42. רבינו יונה דייק מכאן שהיו שוהין שעה שלימה ממש, והטור [צג] כתב "ישהה מעט

40. הרשב"א ביאר שכל הדרשות אינם ביאור פשוטו של מקרא, אלא שרצו לתת רמז לענינים נשגבים בפסוקים העוסקים מעין הענין, וראה דבריו כאן בה רחבה.

41. טעם שהיה קודם התפלה מבואר בטור [צח] "שהיו מתבודדים ומכוונין התפלתן עד שהיו מגיעים קרוב להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. וראה בדעת חכמה ומוסר [ח"א ק] שאחר התפלה שהו שעה כדי לרדת

מיתבי: המתפלל, וראה אנס בא כנגדו, או שראה קרון בא כנגדו, לא יהא מפסיק בתפלתו, אלא מקצר בה, (44) ועולה ממנה [דהיינו מסיים], הרי שאפילו במקום סכנה אין להפסיק.

מתרצת הגמרא: לא קשיא — הא ששינו בברייתא "לא יהא מפסיק", מדובר באופן דאפשר לו לקצר ולגמור בלא שיסתכן, כגון שעומד סמוך לסוף התפלה.

ואילו הא שאמר רב יוסף "פוסק", באופן דלא אפשר לו לקצר. והכלל בדיון זה הוא: באופן שאפשר לקצר, מקצר. ואי לא, פוסק. (45)

משתמרת? באיזה זמן הם חוזרים על תלמודם, ומלאכתן היאך נעשית והרי לא נותר להם זמן להתפרנס.

אלא, מתוך חסידים הם, תורתם משתמרת בתוך לבם ואינה משתכחת, וכן מלאכתן מתברכת, אף שאין להם פנאי לעסוק אלא מעט. (43)

שינו במשנה: אפילו המלך שואל בשלומו [באמצע תפלתו], לא ישיבנו?

אמר רב יוסף: לא שנו ש"לא ישיבנו", אלא למלכי ישראל, אבל למלכי עכו"ם, פוסק, כי אם לא ישיבנו יבא לידי סכנה, שמא יהרגנו.

הבינו. אך רבינו יונה ביאר שמקצר אומר את פתיחת הברכות וחתימתן בלבד, וכן פסק השו"ע [קד].

וכתב הצ"ח כי אף שלעיל [ל] נחלקו רב ושמואל, מהי תפלה קצרה, ודעת רב פותח וחותם בכל ברכה, ואילו שמואל סבר שהיא תפלת הבינו, והלכה כשמואל, בכל זאת כאן לא אמרו שיאמר "הבינו", כי אחר שהתחיל לומר ברכות האמצעיות, שוב אינו יכול לומר "הבינו". [והוכיח ממה שאין אומרים הבינו במוצאי שבת, משום הבדלה, ואינו יכול לומר רק "אתה חונן" ואחר כך הבינו].

ויתכן שרבינו יונה סבר כי "מעין י"ח" נחשב כקיצור שמונה עשרה, ואף שמואל מודה שהיא עדיפה, ו"הבינו" היא תפלה בפני עצמה, שנתקנה רק לאופן שאינו יכול לומר מעין י"ח. אך רש"י סבר שלשמואל לא תקנו כלל מעין י"ח, אלא רק "הבינו", ולכן כשאנו יכול לאומרה מקצר בתפלה.

45. כך גירסת הרי"ף.

קודם שיקום להתפלל, דתנן חסידים הראשונים וכו', וביאר הפרישה שכוונתו שכל אדם ישהה מעט, כי חסידים היו שוהין שעה ממש, וזה ביאור הברייתא דלעיל "המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו", ובה משמעות "שעה אחת" היא "זמן מועט". וכן נקט הריטב"א.

43. המהרש"א ביאר שאין התורה משתמרת אלא ע"י חזרה תדיר, ולהם לא היה זמן לחזור. וגם השאלה אודות הפרנסה היא משום שתורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה, ועל כך אמרו שהתברכה מלאכתן כאילו השלימוה.

וראה בן יהוידע שהגמרא לא שאלה מתי למדו, כי הרי "אין עם הארץ חסיד" וכיון שנקראו "חסידים" בהכרח שכבר למדו תורה והיו ת"ח, וכל הפלא איך "משתמרת". ואכן בירושלמי הנוסח "אימתי עוסקין בתורה — מתוך שהיו חסידים תורתן מתברכת".

44. רש"י פירש כדלהלן, שמדובר באופן שעומד בסוף התפלה, והרא"ה כתב שאומר בחפזה, או מקצר ממש בברכות, או אומר

אמר לו השר: לאו!

אמר לו החסיד: ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך בבית המלך? (1)

אמר לו השר: היו חותכים את ראשי בסיף!

אמר לו החסיד: והלא דברים קל וחומר. ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם, שהיום הוא כאן, ולמחר הוא בקבר, היית חושש כך מעונשו, ולא היית מחזיר שלום בפניו.

אני, שהייתי עומד בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, על אחת כמה וכמה שלא היה לי להפסיק לפניו, ולהחזיר לך שלום!

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא שר אחד ונתן לו שלום. ולא החזיר לו אותו חסיד שלום, המתין לו השר עד שסיים תפלתו.

לאחר שסיים תפלתו, אמר לו השר: ריקא, והלא כתוב בתורתכם [דברים ד ט] "רק השמר לך ושמור נפשך", ועוד כתיב בה [דברים ד טו] "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (46) ואם כן כשנתתי לך שלום, למה לא החזרת לי שלום, וסכנת את עצמך?! והרי אם הייתי הותך את ראשך בסיף, מי היה תובע את דמך מידי?!?

אמר לו אותו חסיד: המתן לי עד שאפייסך בדברים! (47)

וכך פייסו לשר. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום, וכי היית מחזיר לו שלום?

לג-א

על הנס, והכניס את עצמו לסכנה? ואפילו אם סמך שבזכות התפלה ינצל, מכל מקום לא השיב כלל על שאלת השר. וביאר, שאין דרך השררה להעניש מיד, אלא חוקר תחלה למה עשית כך וכך, ולכן אמר לשר: המתן עד שאפסיק בדברים, וכוונתו, שהרי כן היא דרכך להמתין, וסמכתי על כך שאפייסך, ותבין שלא עשיתי זאת מתוך מרידה, ונמצא שלא עברתי על "ונשמרתם".

והצל"ח הוסיף, שראה אותו חסיד שיש באותו שר מידת ענוה, מכך שהקדים לו שלום, ולכן בטח בו שלא יהרגנו עד שישמע טענותיו [וראה מהרש"א ומג"א קד א, ולהלן לג א הערות 1–2].

1. הגר"א ביאר שהוצרך להקדמת שאלה זו, כדי שלא יתחייב בנפשו על שמסר נפשו למיתה

46. הרמב"ם [רוצח יא ד] נקט שמשמעות פסוקים אלו שמצוה להשמר ולמנוע כל מכשול שיש בו סכנת נפשות. ותמה המנחת חנוך [תקמו] שהרי "השמר לך" נאמר על שכחת התורה, כמבואר באבות [פ"ג ה"י], ו"ונשמרתם" נאמר על עשיית פסל, ואינם עוסקים כלל בסכנת הגוף, ומסוגיין אין להוכיח, כי מה איכפת לך איך פירש השר הגוי הזה את הפסוק, וסיים שיתכן שסמך על מה שדרשה הגמרא [שבועות לו א] מ"השמר לך" שאסור לקלל עצמו [ודבריו הם ביאור דברי המהרש"א]..

והגר"י קמנצקי [בהקדמת אמת ליעקב] כתב שבשכחת התורה למדו מ"השמר לך" שמתחייב בנפשו, וכיון שהוזהרו להשמר מכך, מוכח שאסור להסתכן.

47. הט"ז [סו סק"א] תמה, איך סמך אותו חסיד